श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

UG-11.28- षष्ठः सोपान

स्व धाम प्रस्थान को देखो हो रहे श्री कृष्ण तैयार।
उद्धृत किए उद्धव समक्ष अद्भुत अनमोल उद्गार।।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम्।
देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्॥

nārāyaṇaṃ(n) namaskṛtya, naraṃ(ñ)caiva narottamam

devīṃ(m) sarasvatīṃ(ṽ) vyāsaṃ(n), tato jayamudīrayet

नामसङ्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्।
प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्॥

nāmasaṅkīrtanaṃ(ỹ) yasya, sarvapāpapraṇāśanam

praṇāmo duḥkhaśamanas, taṃ(n) namāmi hariṃ(m) param

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

एकादशः स्कन्धः

॥ अथाष्टाविं(म्)शोऽध्यायः ॥ 28 ॥

Śrīmadbhāgawatamahāpurāṇam

Ekādaśḥ skandhaḥ

.. athāṣṭāviṃ(m)śo'dhyāyaḥ - 28 ..

श्रीभगवानुवाच

परस्वभावकर्माणि, न प्रशं(म्)सेन्न गर्हयेत् ।

विश्वमेकात्मकं(म्) पश्यन्, प्रकृत्या पुरुषेण च ॥ 1॥

śrībhagavānuvāca

parasvabhāvakarmāṇi, na praśaṃ(m)senna garhayet .

viśvamekātmakaṃ(m) paśyan, prakṛtyā puruṣeṇa ca .. 1..

परस्वभावकर्माणि, यः(फ्) प्रशं(म्)सति निन्दति ।

स आशु भ्रश्यते स्वार्था- दसत्यभिनिवेशतः ॥ 2॥

parasvabhāvakarmāṇi, yaḥ(ph) praśaṃ(m)sati nindati .

sa āśu bhraśyate svārthā- dasatyabhiniveśataḥ .. 2..

तैजसे निद्रयाऽऽपन्ने, पिण्डस्थो नष्टचेतनः ।

मायां(म्) प्राप्नोति मृत्युं(वँ) वा, तद्वन्नानार्थदृक् पुमान् ॥ 3॥

taijase nidrayā''panne, piṇḍastho naṣṭacetanaḥ .

māyāṃ(m) prāpnoti mṛtyuṃ(v̐) vā, tadvannānārthadṛk pumān .. 3..

किं(म्) भद्रं(ङ्) किमभद्रं(वँ) वा, द्वैतस्यावस्तुनः(ख्) कियत् ।

वाचोदितं(न्) तदनृतं(म्), मनसा ध्यातमेव च ॥ 4॥

kiṃ(m) bhadraṃ(ṅ) kimabhadraṃ(v̐) vā, dvaitasyāvastunaḥ(kh) kiyat .

vāconditaṃ(n) tadanṛtaṃ(m), manasā dhyātameva ca .. 4..

छायाप्रत्याह्वयाभासा, ह्यसन्तोऽप्यर्थकारिणः ।

एवं(न्) देहादयो भावा, यच्छन्त्यामृत्युतो भयम् ॥ 5॥

chāyāpratyāhvayābhāsā, hyasanto'pyarthakāriṇaḥ .

evaṃ(n) dehādayo bhāvā, yacchantyāmṛtyuto bhayam .. 5..

आत्मैव तदिदं(वँ) विश्वं(म्), सृज्यते सृजति प्रभुः ।

त्रायते त्राति विश्वात्मा, ह्रियते हरतीश्वरः ॥ 6॥

ātmaiva tadidaṃ(ṽ) viśvaṃ(m), sṛjyate sṛjati prabhuḥ .

trāyate trāti viśvātmā, hriyate haratīśvaraḥ .. 6..

तस्मान्न ह्यात्मनोऽन्यस्मा- दन्यो भावो निरूपितः ।

निरूपितेयं(न्) त्रिविधा, निर्मूला भातिरात्मनि ।

इदं(ङ्) गुणमयं(वँ) विद्धि, त्रिविधं(म्) मायया कृतम् ॥ 7॥

tasmānna hyātmano'nyasmā- danyo bhāvo nirūpitaḥ .

nirūpiteyaṃ(n) trividhā, nirmūlā bhātirātmani .

idaṃ(ṅ) guṇamayaṃ(ṽ) viddhi, trividhaṃ(m) māyayā kṛtam .. 7..

एतद् विद्वान् मदुदितं(ञ्), ज्ञानविज्ञाननैपुणम् ।

न निन्दति न च स्तौति, लोके चरति सूर्यवत् ॥ 8॥

etad vidvān maduditaṃ(ñ), jñānavijñānanaipuṇam .

na nindati na ca stauti, loke carati sūryavat .. 8..

प्रत्यक्षेणानुमानेन, निगमेनात्मसं(वँ)विदा ।

आद्यन्तवदसज्ज्ञात्वा, निः(स्)सं(ङ्)गो विचरेदिह ॥ 9॥

pratyakṣeṇānumānena, nigamenātmasaṃ(ṽ)vidā .

ādyantavadasajjñātvā, niḥ(s)saṃ(ṅ)go vicarediha .. 9..

उद्धव उवाच

नैवात्मनो न देहस्य, सं(म्)सृतिर्द्रष्टृदृश्ययोः।

अनात्मस्वदृशोरीश, कस्य स्यादुपलभ्यते ॥ 10॥

uddhava uvāca

naivātmano na dehasya, saṃ(m)sṛtirdraṣṭṛdṛśyayoḥ .

anātmasvadṛśorīśa, kasya syādupalabhyate .. 10..

आत्माव्ययोऽगुणः(श्) शुद्धः(स्), स्वयं(ञ्)ज्योतिरनावृतः ।

अग्निवद्दारुवदचिद्- देहः(ख्) कस्येह सं(म्)सृतिः ॥ 11॥

ātmāvyayo'guṇaḥ(ś) śuddhaḥ(s), svayaṃ(ñ)jyotiranāvṛtaḥ .

agnivaddāruvadacid- dehaḥ(kh) kasyeha saṃ(m)sṛtiḥ .. 11..

श्रीभगवानुवाच

यावद् देहेन्द्रियप्राणै- रात्मनः सन्निकर्षणम् ।

सं(म्)सारः(फ्) फलवां(म्)स्ताव- दपार्थोऽप्यविवेकिनः ॥ 12॥

śrībhagavānuvāca

yāvad dehendriyaprāṇai- rātmanaḥ sannikarṣaṇam .

saṃ(m)sāraḥ(ph) phalavāṃ(m)stave- dapārtho'pyavivekinaḥ .. 12..

अर्थे ह्यविद्यमानेऽपि, सं(म्)सृतिर्न निवर्तते ।

ध्यायतो विषयानस्य, स्वप्नेऽनर्थागमो यथा ॥ 13॥

arthe hyavidyamāne'pi, saṃ(m)sṛtirna nivartate .

dhyāyato viṣayānasya, svapne'narthāgamo yathā .. 13..

यथा ह्यप्रतिबुद्धस्य, प्रस्वापो बह्वनर्थभृत् ।

स एवं प्रतिबुद्धस्य, न वै मोहाय कल्पते ॥ 14॥

yathā hyapratibuddhasya, prasvāpo bahvanarthabhṛt .

sa eva pratibuddhasya, na vai mohāya kalpate .. 14..

शोकहर्षभयक्रोध- लोभमोहस्पृहादयः।

अहं(ङ्)कारस्य दृश्यन्ते, जन्म मृत्युश्च नात्मनः ॥ 15॥

śokaharṣabhayakrodha- lobhamohaspṛhādayaḥ .

ahaṃ(ṅ)kārasya dṛśyante, janma mṛtyuśca nātmanaḥ .. 15..

देहेन्द्रियप्राणमनोऽभिमानो,

जीवोऽन्तरात्मा गुणकर्ममूर्तिः ।

सूत्रं(म्) महानित्युरुधेव गीतः(स्),

सं(म्)सार आधावति कालतन्त्रः ॥ 16॥

dehendriyaprāṇamano'bhimāno

jīvo'ntarātmā guṇakarmamūrtiḥ.

sūtraṃ(m) mahānityurudheva gītaḥ(s)

saṃ(m)sāra ādhāvati kālatantraḥ .. 16..

अमूलमेतद् बहुरूपरूपितं(म्),

मनोवचः(फ्)प्राणशरीरकर्म ।

ज्ञानासिनोपासनया शितेनच्-

छित्त्वा मुनिर्गां(वँ) विचरत्यतृष्णः ॥ 17॥

amūlametadbahurūparūpitaṃ(m)

manovacaḥ(ph)prāṇaśarīrakarma .

jñānāsinopāsanayā śitenac-

chittvā munirgāṃ(v̐) vicaratyatṛṣṇaḥ .. 17..

ज्ञानं(वँ) विवेको निगमस्तपश्च,

प्रत्यक्षमैतिह्यमथानुमानम् ।

आद्यन्तयोरस्य यदेव केवलं(ङ्),

कालश्च हेतुश्च तदेव मध्ये ॥ 18॥

jñānaṃ(v̐) viveko nigamastapaśca

pratyakṣamaitihyamathānumānam .

ādyantayorasya yadeva kevalaṃ(ṅ)

kālaśca hetuśca tadeva madhye .. 18..

यथा हिरण्यं(म्) स्वकृतं(म्) पुरस्तात्,

पश्चाच्च सर्वस्य हिरण्मयस्य ।

तदेव मध्ये व्यवहार्यमाणं(न्),

नानापदेशैरहमस्य तद्वत् ॥ 19॥

yathā hiraṇyaṃ(m) svakṛtaṃ(m) purastāt

paścācca sarvasya hiraṇmayasya .

tadeva madhye vyavahāryamāṇaṃ(n)

nānāpadeśairahamasya tadvat .. 19..

विज्ञानमेतत्त्रियवस्थमं(ङ्)ग,

गुणत्रयं(ङ्) कारणकार्यकर्तृ ।

समन्वयेन व्यतिरेकतश्च,

येनैव तुर्येण तदेव सत्यम् ॥ 20॥

vijñānametattriyavasthamaṃ(ṅ)ga

guṇatrayaṃ(ṅ) kāraṇakāryakartṛ .

samanvayena vyatirekataśca

yenaiva turyeṇa tadeva satyam .. 20..

न यत् पुरस्तादुत यन्न पश्चान्-

मध्ये च तन्न व्यपदेशमात्रम् ।

भूतं(म्) प्रसिद्धं(ञ्) च परेण यद् यत्,

तदेव तत् स्यादिति मे मनीषा ॥ 21॥

na yat purastāduta yanna paścān

madhye ca tanna vyapadeśamātram .

bhūtaṃ(m) prasiddhaṃ(ñ) ca pareṇa yad yat-

tadeva tat syāditi me manīṣā .. 21..

अविद्यमानोऽप्यवभासते यो,

वैकारिको राजससर्ग एषः ।

ब्रह्म स्वयं(ञ्)ज्योतिरतो विभाति,

ब्रह्मेन्द्रियार्थात्मविकारचित्रम् ॥ 22॥

avidyamāno'pyavabhāsate yo

vaikāriko rājasasarga eṣaḥ .

brahma* svayaṃ(ñ)jyotirato vibhāti*

brahmendriyārthātmavikāraci*tram .. 22..

एवं(म्) स्फुटं(म्) ब्रह्मविवेकहेतुभिः(फ्),

परापवादेन विशारदेन ।

छित्त्वाऽऽत्मस*न्देहमुपारमेत*,

स्वान*न्दतु*ष्टोऽखिलकामुकेभ्यः ॥ 23॥

evaṃ(m) sphuṭaṃ(m) brahmavivekahetubhiḥ(ph)

parāpavādena viśāradena .

chittvā''tmasa*ndehamupārameta*

svāna*ndatu*ṣṭo'khilakāmukebhyaḥ .. 23..

नात्मा वपुः(फ्) पार्थिवमिन्द्रियाणि,

देवा ह्यसुर्वायुर्जलं(म्) हुताशः ।

मनोऽन्नमात्रं(न्) धिषणा च सत्त्व-

महं(ङ्)कृतिः(ख्) खं(ङ्) क्षितिरर्थसाम्यम् ॥ 24॥

nātmā vapuḥ(ph) pārthivamindriyāṇi

devā hyasurvāyurjalaṃ(m) hutāśaḥ .

mano'nnamātraṃ(n) dhiṣaṇā ca sattva-

mahaṃ(ṅ)kṛtiḥ(kh) khaṃ(ṅ) kṣitirarthasāmyam .. 24..

समाहितैः(ख्) कः(ख्) करणैर्गुणात्मभिर्-

गुणो भवेन्मत्सुविविक्तधाम्नः ।
विक्षिप्यमाणैरुत किं(न्) नु दूषणं(ङ्),
घनैरुपेतैर्विगतै रवेः(ख्) किम् ॥ 25 ॥

samāhitaiḥ(kh) kaḥ(kh) karaṇairguṇātmabhir-
guṇo bhavenmatsuviviktadhāmnaḥ .
vikṣipyamāṇairuta kiṃ(n) nu dūṣaṇaṃ(ṅ)
ghanairupetairvigatai raveḥ(kh) kim .. 25..

यथा नभो वाय्वनलाम्बुभूगुणैर्-
गतागतैर्वर्तुगुणैर्न सज्जते ।
तथाक्षरं(म्) सत्त्वरजस्तमोमलै-
रहं(म्)मतेः(स्) सं(म्)सृतिहेतुभिः(फ्) परम् ॥ 26 ॥

yathā nabho vāyvanalāmbubhūguṇair-
gatāgatairvartuguṇairna sajjate .
tathākṣaraṃ(m) sattvarajastamomalai-
rahaṃ(m)mateḥ(s) saṃ(m)sṛtihetubhiḥ(ph) param .. 26..

तथापि सं(ङ्)गः(फ्) परिवर्जनीयो,
गुणेषु मायारचितेषु तावत् ।
मद्भक्तियोगेन दृढेन यावद्,
रजो निरस्येत मनः(ख्)कषायः ॥ 27 ॥

tathāpi saṃ(ṅ)gaḥ(ph) parivarjanīyo
guṇeṣu māyāraciteṣu tāvat .

madbhaktiyogena dṛḍhena yāvad-

rajo nirasyeta manaḥ(kh) kaṣāyaḥ .. 27..

यथाऽऽमयोऽसाधुचिकित्सितो नृणां(म्),

पुनः(फ्) पुनः(स्) सं(न्)तुदति प्ररोहन् ।

एवं(म्) मनोऽपक्वकषायकर्म,

कुयोगिनं(वँ) विध्यति सर्वसं(ङ्)गम् ॥ 28॥

yathā''mayo'sādhucikitsito nṛṇāṃ(m)

punaḥ(ph) punaḥ(s) saṃ(n)tudati prarohan .

evaṃ(m) mano'pakvakaṣāyakarma

kuyoginaṃ(ṽ) vidhyati sarvasaṃ(ṅ)gam .. 28..

कुयोगिनो ये विहितान्तरायैर्-

मनुष्यभूतैस्त्रिदशोपसृष्टैः।

ते प्राक्तनाभ्यासबलेन भूयो,

युञ्जन्ति योगं(न्) न तु कर्मतन्त्रम् ॥ 29॥

kuyogino ye vihitāntarāyair-

manuṣyabhūtaistridaśopasṛṣṭaiḥ .

te prāktanābhyāsabalena bhūyo

yuñjanti yogaṃ(n) na tu karmatantram .. 29..

करोति कर्म क्रियते च जन्तुः(ख्),

केनाप्यसौ चोदित आनिपातात् ।

न तत्र विद्वान् प्रकृतौ स्थितोऽपि
निवृत्ततृष्णः(स्) स्वसुखानुभूत्या ॥ 30॥
karoti karma kriyate ca jantuḥ(kh)
kenāpyasau codita ānipatāt .
na tatra vidvān prakṛtau sthito'pi
nivṛttatṛṣṇaḥ(s) svasukhānubhūtyā .. 30..

तिष्ठन्तमासीनमुत व्रजन्तं(म्),
शयानमुक्षन्तमदन्तमन्नम् ।
स्वभावमन्यत् किमपीहमान-
मात्मानमात्मस्थमतिर्न वेद ॥ 31॥
tiṣṭhantamāsīnamuta vrajantaṃ(m)
śayānamukṣantamadantamannam .
svabhāvamanyatkimapīhamāna-
mātmānamātmasthamatirna veda .. 31..

यदि स्म पश्यत्यसदिन्द्रियार्थं(न्),
नानानुमानेन विरुद्धमन्यत् ।
न मन्यते वस्तुतया मनीषी
स्वाप्नं(यँ) यथोत्थाय तिरोदधानम् ॥ 32॥
yadi sma paśyatyasadindriyārthaṃ(n)
nānānumānena viruddhamanyat .
na manyate vastutayā manīṣī

svāpnaṃ(ỹ) yathotthāya tirodadhānam .. 32..

पूर्वं(ङ्) गृहीतं(ङ्) गुणकर्मचित्र-
मज्ञानमात्मन्यविविक्तमं(ङ्)ग।
निवर्तते तत् पुनरीक्षयैव
न गृह्यते नापि विसृज्य आत्मा ॥ 33॥

pūrvaṃ(ṅ) gṛhītaṃ(ṅ) guṇakarmacitra-
majñānamātmanyaviviktamaṃ(ṅ)ga .
nivartate tat punarīkṣayaiva
na gṛhyate nāpi visṛjya ātmā .. 33..

यथा हि भानोरुदयो नृचक्षुषां(न्),
तमो निहन्यान्न तु सद् विधत्ते ।
एवं(म्) समीक्षा निपुणा सती मे,
हन्यात्तमिस्रं(म्) पुरुषस्य बुद्धेः ॥ 34॥

yathā hi bhānorudayo nṛcakṣuṣāṃ(n)
tamo nihanyānna tu sad vidhatte .
evaṃ(m) samīkṣā nipuṇā satī me
hanyāttamisraṃ(m) puruṣasya buddheḥ .. 34..

एष स्वयं(ञ्)ज्योतिरजोऽप्रमेयो,
महानुभूतिः(स्) सकलानुभूतिः ।
एकोऽद्वितीयो वचसां(वँ्) विरामे,
येनेषिता वागसवश्चरन्ति ॥ 35॥

eṣ*ā svayaṃ(ñ)jyotirajo'prameyo

mahānubhūtiḥ(s) sakalānubhūtiḥ .

eko'dvitīyo vacasāṃ(v̐) virāme

yeneṣitā vāgasav*āśc*aranti .. 35..

एतावानात्मस*म्मोहो, यद् विक*ल्प*स्तु केवले ।

आत्मन्नृते स्वमात्मान- मवल*म्बो न य*स्य हि ॥ 36॥

Etāvānātmas*ammoho, yadvik*alp*astu kevale .

ātmannṛte svamātmāna- maval*ambo na y*asya hi .. 36..

यन्नामाकृतिभिर्ग्राह्यं(म्), पं(ञ्)चवर्णमबाधितम्।

व्यर्थेनाप्यर्थवादोऽयं(न्), द्वयं(म्) प*ण्डितमानिनाम् ॥ 37॥

yannāmākṛtibhirgrāhyaṃ(m), paṃ(ñ)cavarṇamabādhitam .

vyarthenāpyarthavādo'yaṃ(n), dvayaṃ(m) p*aṇḍitamāninām .. 37..

योगिनोऽपक्वयोग*स्य, युं(ञ्)जतः(ख्) काय उ*त्थितैः ।

उपसर्गैर्विह*न्येत, त*त्रायं(वँ) विहितो विधिः ॥ 38॥

yogino'pakvayog*asya, yuṃ(ñ)jataḥ(kh) kāya u*tthitaiḥ .

upasargairvih*anyeta, t*atrāyaṃ(v̐) vihito vidhiḥ .. 38..

योगधारणया कां(म्), श्चिदासनैर्धारणान्वितैः।

तपोमन्त्रौषधैः(ख्) कां(म्), श्चिदुपसर्गान् विनिर्दहेत् ॥ 39॥

yogadhāraṇayā kāṃ(m), ścidāsanairdhāraṇānvitaiḥ .

tapomantrauṣadhaiḥ(kh) kāṃ(m), ścidupasargān vinirdahet .. 39..

कां(म्)श्चिन्ममानुध्यानेन, नामसं(ङ्)कीर्तनादिभिः ।

योगेश्वरानुवृत्त्या वा, हन्यादशुभदाञ्छनैः ॥ 40 ॥

kāṃ(m)ścinmamānudhyānena, nāmasaṃ(ṅ)kīrtanādibhiḥ .

yogeśvarānuvṛttyā vā, hanyādaśubhadānśanaiḥ .. 40..

केचिद् देहमिमं(न्) धीराः(स्), सुकल्पं(वँ) वयसि स्थिरम् ।

विधाय विविधोपायै- रथ युं(ञ्)जन्ति सिद्धये ॥ 41 ॥

kecid dehamimaṃ(n) dhīrāḥ(s), sukalpaṃ(v̐) vayasi sthiram .

vidhāya vividhopāyai- ratha yuṃ(ñ)janti siddhaye .. 41..

न हि तत्कुशलादृत्यं(न्), तदायासो ह्यपार्थकः ।

अन्तवत्त्वाच्छरीरस्य, फलस्येव वनस्पतेः ॥ 42 ॥

na hi tatkuśalādṛtyaṃ(n), tadāyāso hyapārthakaḥ .

antavattvāccharīrasya, phalasyeva vanaspateḥ .. 42..

योगं(न्) निषेवतो नित्यं(ङ्), कायश्चेत्कल्पतामियात् ।

तच्छ्रद्दध्यान्न मतिमान्, योगमुत्सृज्य मत्परः ॥ 43 ॥

yogaṃ(n) niṣevato nityaṃ(ṅ), kāyaścetkalpatāmiyāt .

tacchraddadhyānna matimān, yogamutsṛjya matparaḥ .. 43..

योगचर्यामिमां(यँ) योगी, विचरन् मदपाश्रयः ।
नान्तरायैर्विहन्येत, निः(स्)स्पृहः(स्) स्वसुखानुभूः ॥ 44॥

yogacaryāmimāṃ(ỹ) yogi, vicaran madapāśrayaḥ .
nāntarāyairvihanyeta, niḥ(s)spṛhaḥ(s) svasukhānubhūḥ .. 44..

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहं(म्)स्यां(म्)
सं(म्)हितायामेकादशस्कन्धेऽष्टाविं(म्)शोऽध्यायः॥

iti śrīmadbhāgavate mahāpurāṇe pāramahaṃ(m)syāṃ(m)
saṃ(m)hitāyāmekādaśaskandhe'ṣṭāviṃ(m)śo'dhyāyaḥ .. 28..

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्) पूर्णात्पूर्णमुदच्यते
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥
ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः ॥

Om Pūrṇamadah(ph) Pūrṇamidaṃ(m) PūrṇātPūrṇamudacyate|
Pūrṇasya Pūrṇamādāya Pūrṇamevāvashiṣyate ||
Om Shāntih(ś) Shāntih(ś) Shāntih ||